

KARTA ÖVER NORRKÖPINGS STRÖM 1751

Karta över Norrköpings Ström med alla däruti belägna holmar och vattenverk. Författad enligt Kungl Lantmäterikontorets befallning år 1751 av Nils Adolph Pontelius.

År 1751, den 26 juni, till ödmjuk följd av Kungl. Maj:ts och Rikets Krigskollegium den 5 samma månad till Överdirektören vid Kungl Lantmäterikontoret Högädle Herr Jacob Faggot avlåtna begäran och Vålbemålte Herr Överdirektörens den 13 därpå följande Skriftliga Befallning, inställde sig undertecknad i Norrköpings stad att under och vid samma tillfälle, som de av Kungl Maj:ts förordnade Herrar Ledamöter från Kungl Maj:t och Rikets Svea Hovrätt höll besiktning över den i bemälda Stads Ström belägna och nu mellan Kungl Maj:ts och Kronan å ena samt Rikets ständers bank och Herrar Mässingsbruksägare å andra sidan, omtvistade Smedjeholmen; en fullständig karta över nämnda Norrköpings Ström med alla däri befintliga holmar och vattenverk upprätta samt därjämte att avväga vattenfallens höjd över lugnvattnet.

Till fullgörande av den först nämnda förrättning blev Herrar Mässingsbruksägare: Assessorn i Medicinkollegiet Ädle och Högaktade Herr Benjamin Hunter och Brukspatronen Ädle och Högaktade Herr Johan Eliesson Forssberg därom kungjorda på det att de, eftersom man med det äskade göromålet, till den nu omtvistade platsen hunnit, måtte draga försorg, att ett Laga ombud å deras vägnar vore närvarande, som kunde tillkännage, om något eller vad härvid, å deras sida borde påminnas och iakttagas, vilket också Herr Brukspatron Forssberg sade sig vilja göra, men när man med Strömmens geometrisk avmätning hade från kryddkrämare Kiellmans åkervrets hörn, där början togs, kommit ner mot Mässingsbruket eller Laxholmen samt Herr Brukspatronen om sådant underrättat, med ytterligare begäran, det han för sig och sin med Intressent ville någon fullmäktig utskicka, infann han sig själv och yttrade sig sålunda, eller som hans egna ord löd: Det han i sitt sinne var förvissad att jag efter ed och samvete förrättade denna syssla samt följaktligen så, att jag den samma alltid kunde försvara, varför han också höll för onödigt att vid detta tillfälle hava någon tillstådes, som övervakade Mässingsbrukets rätt. Efter vilket uttalande Herr Brukspatronen lämnade platsen.

I anseende härtill och eftersom man, som sagt är, två gånger anmodat Herrar Mässingsbruksinnehavarna om en Fullmäktiges anskaffande vid den under handen havda avfattningen och sådant på ovannämnda sätt blivit avslaget då man inte fann sig föranlåten att med den anbefallna kartans författande ha anstånd utan fortsatte det påbörjade arbetet till och med sista vattenfallet nedanför Gamla eller Stads Bron, men den övriga delen, som mest består av lugnvatten samt sträcker sig till och litet förbi Saltängs Bron, är från en 1719 upprättad karta transporterad emedan man vid undersökning och jämförande av marken, förnam att denna karta var rätteligen avfattad.

Denna Norrköpings ströms läge och sträckning, med alla dess holmar och vattenverk, kan annars av kartan och den däröver uppsatta och nedanstående beskrivningen, tydligt iakttagas.

Kännetecknens uttydning.

- A. Är den nu omtvistade Smedjeholmen
- B. Utmärker laxfisket
- C. Är Lax- eller Kålholmen
- D. Utvisar en plats, som är delad av vattnets genomströmning kring några små holmar beväxna med pilar, bergsklippor och stengrund. Stengrunden är nu nästan helt under vatten och anges att, ovan holmarna och bergsklipporna, blir de stundom översköljda av vatten.
- E. Qvarnholmen eller grunden, varpå Mässingsbruket är byggt
- F. En bergsklippa kallad Speyermans holme, på vilken några träd och pilar nu står
- G. En liten holme beväxt med pilar
- H. Några små holmar, likaså överväxta av pilar
- I. Utvisar Holmbron på norra sidan jämte stenkistan därunder

- J.
- K. Stora Holmbron, som går intill och förbi Mässingsbrukets västra port samt upp mot gatan
- L. Gamla eller Stadsbron
- M. En stenbro mellan Mässingsbrukets östra ingång och gatan
- N. Bergsbron och dess stenkistor
- O. Bergsklippa
- P. Drags Kvarngrund, tillhörigt Herr assessor Urlander
- Q. Saltängsbron
- R. Obebyggd kvarnplats, även den tillhörig Herr assessor Urlander
- S. En låg och grön plats på vilken likaså några pilar står utanför byggnad nr 23

1. Det ännu under byggnad varande borrhuset, som på ovanstående, omtvistade Smedjeholme, tycks stå 20 alnar på södra sidan medan från dess västra hörn är en låg bergklippa så långt synlig men på norra sidan finns en bergskam på endast 3 alnar inom hushörnet, dock ligger även, utom dettas östra vägg, en bergsklippa eller fasta stenar med någon sandbotten.
2. En likaledes under byggnad varande Rustkammare, varifrån på västra och södra sidorna utgår en, över strömsbotten 3 alnar hög bergskant, vilken sluttar ned mot vattnet och denna med något svagare sluttning än den förra, finns utmärkt på kartan. Ifrån en punkt mitt på södra sidan av Rustkammaren är rätt fram till Kungsådran eller strömfåran, där en bergsklippa syns 25 alnar och emellan samma klippa samt den omtalade slutningens sista kant ungefär 11 alnar varemellan vattnet strömmar över där liggande bergkullar och stora stenar fastän dammluckan för ingången till laxfisket igenslås; som vid ett försök under pågående besiktning erfors. Likaledes eller då tilloppet var alldeles igendämt, stod dock vattnet mellan berörda sluttning och laxkistans norra sida, nästan jämnt $\frac{1}{2}$ alns bredd över allt, och befanns djupet därstädes på somliga ställen mer och somliga mindre än kvarter, men när dammluckan uppdrages rinner vattnet häromkring i långt ymmigare mått såväl till bredd som djup. För övrigt ses tydligt på kartan hur vattnet rinner mellan laxkistan och den $\frac{3}{4}$ aln från laxfisket uppbyggda stenrännans ände.
3. Den gamla klädesvalksstampen
4. Utvisande den uppsatta sten- och träränns sträckning och utformning varandes på norra sidan om den förra, en synlig bergkant, som går fram till det förut omtalade borrhuset västra hörn.
5. Ingången eller bron till den s k Smedjeholmen
6. Laxkistan, som är uppbyggd på strömsbotten, vilken där består av bergkullar, stora lösa stenar med grus och sandbotten emellan, dock står alltsamman nu mest under vatten.
7. Utvisar broarna eller ingångarna till laxfisket
8. Stenverks- eller materialhuset på Lax- eller Kålholmen
9. Laxboden på samma holme
10. Ett vagnhus även därstädes
11. Utvisar även en liten bro på denna holme, som med en murad ränna nu stod alldeles torr.
12. Nybyggda stenkistor på västra änden av nämnda Lax- eller Kålholmen.
13. Utvisar 6 st stenkistor på den under lit D beskrivna platsen, vilken Mässingsbrukets ägare satt upp för att vid höga vattenflöden hindra laxens försvinnande från laxfisket.
14. En karaktärsbyggnad av trä på Mässingsbruket
15. Portvaktsbyggnaden liksom 3 andra små uthus
16. Trädgården
17. Utmärker ej endast kammarsmedjan med vattenhjul utan också ett påbörjat sliphus, vartill även kommer ett hjul.
18. Kittelberedarverkstad med hjul jämte bagarstuga och bryggghus

19. Ett spruthus
20. Ett kolhus med 2 broar
21. Timmerbod och brännhydda
22. Visar östra ingången till Mässingsbruket, varöver nyligen ett torn byggts, som upp till översta änden av spiran är 65 alnar högt
23. En portstuga, två brännhyttor, kopparhammare och en snickarverkstad
24. Utvisar ett kalk-, stamp- och vaskhus
25. Gallmäie kvarn, klipparhytta och trähyttor med 2 hjul
26. – ” –
27. Är ett Glöghus
28. Lattun och Kjettelslagarhyttan med 3 hjul
29. Valkverket och planerhammaren med 3 hjul. Alla ovan beskrivna byggnader och verkstäder är av sten utom nr 24, 25, 26 och en del av 28
30. Utvisar bro över dammen vid valkverket
31. Utmärker vattenrännorna som går till Mässingsbrukets omtalade verk
32. En sämskmakarestamp med ett hjul jämte därtill hörande torkhus
 - a. Mässingsbrukets kvarn med 5 par stenar och hjulhus
 - b. Även brukets kvarn med 5 par stenar och hjulhus
 - c. Likaså brukets kvarn med 6 par stenar och hjulhus, vagnsköve och ett annat litet hus. Dessa tre kvarnar är av sten men alla de följande trähus, undantaget f. och m.
 - d. Händelö kvarn med 4 par stenar och vagnsköve
 - e. Herr assessor Urlanders kvarn med 4 par stenar och hjulhus, vagnsköve
 - f. Herr handelsman Norstens kvarn med 4 par stenar
 - g. Herr kommissarie Wetterbergs kvarn med 4 par stenar
 - h. Herr assessor Urlanders kvarn med 4 par stenar och vagnsköve
33. Herr kommissarie Wetterbergs kopparhammare med 2 hjul
 - i. Gryts kvarn även den tillhörig herr assessor Urlanders kvarn med 4 par stenar
34. Herr assessor Urlanders klädesvalk med 2 hjul
35. Manufaktursmeden Nymans hammarsmedja och ett slipverk med 2 hjul, byggt på det tidigare s k dubbelverkets kvarngrund
36. Kolhus till samma smedja
37. Ruiner efter hr kommissarie Wetterbergs år 1743 förbrända kopparhammare
38. Kronans gamla provskjutarhus
39. Hr faktor Schenboms klädes- och sämskmakarstamp med 2 hjul, jämte torkhus till det senare
40. En klädesvalkplats, numera tillhörig Mässingsbruket
 - k. Herr assessor Urlanders kvarn med 5 par stenar
 - l. Herr assessor Urlanders kvarn med 4 par stenar
 - m. Bryns änka och handelsmans Wahlstens kvarn med 4 par stenar
 - n. Herr assessor Urlanders kvarn med 4 par stenar
41. Färgare Håhls klädesstamp med 1 hjul
42. En plats där kryddkrämaren Bergklint ämnat sätta en kvarn
43. En under sprängning varande vattenledning där kryddkrämaren Bergklint tänkt bygga några verk
44. Karduansmakare Erlings barkstamp med ett hjul och verkstad
45. Ett stort berg över vilket Kungsådran faller
46. Mässingsbrukets ålkista
47. Utvisar de under stora Holmbron uppbyggda stenkistorna som består av 53½ aln längd och genom vilkas motstånd vattnet leds fram till Mässingsbruket och hindras att fall ut i Kungsådran. Dessa stenkistors grundstock ligger eller vilar på, i kartan synliga, bergsklippor under dem.
48. – ” –
49. Utmärker en öppning om 9 alnar på änden av dämningen, där 3 utfallsluckor är uppsatta för att genom deras uppdragande kunna släppa ut vattnet vid stora flöden.

50. Är även stenkistor, som vardera innehåller 47 alnar, varöver vatten, som inte går fram till Mässingsbruket hammarsmedja, rinner ut i Kungsådran
51. – ” –
52. Ett berg i Kungsådran, över vilket Strömmen faller

- A. Sockerbruket Gripen
 B. Ett stärkelsebruk
 C. Ett färgeri jämte åtskilliga uthus
 D. Hr faktor Schenboms saffianfabrik
 E. Packbod
 F. Packbod och källare
 G. Några uthus
 H. Guldsmed Nourins mälthus
 I. Åtskilliga uthus liksom Mässingsbrukets portvaksstuga
 K. Färgare Håhls byggnad
 L. Slaktarhuset

Vad i övrigt det mig anbefallda göromålet eller rätta avvägningen vidkommer så fann väl Höglövl. Kungl Hovrätten på parternas begäran för gott att jag den 19, 26 och 27 juli sådan förrättning på åtskilliga ställen gjorde men emedan allt vad som på det förstnämnda båda dagarna blev verkställt icke har någon särskild gemenskap med kartan och dessutom omfattningen därav tydligt kan inhämtas i protokollet, har jag hållit det för onödigt att detsamma upptaga här och gå in på samt allenast infört till nytta avvägningar, som utan kartans hjälp ej kunna till fullo förstås och med vilka jag den 13 juli började men måste för andra mellankommande sysslor till den senare dagen eller den 27 i berörda månad uppskjuta, då därmed i advokatfiskal ädle och högaktade herr Hans Christer Risbergs och Strömverksinspektören hr Carl Knutbergs närvaro åter fortsattes så länge dessa två herrar själva åstundade, och följande korta beskrivning, på de så väl den ena som den andra dagen avvägda vattenplatserna ger vid handen.

	Alnar	Verktum
Ifrån hörnet av Kryddkrämare Kjellmans åkervret, där Strömmen först börjar falla, till översta änden av vattenrännan vid klädesstampen nr 34 fanns vatten att sluta sig till		5
Fallet från själva stampen	3	4 $\frac{3}{4}$
Ifrån stampen nr 34 till dammluckorna vid manufakturmedjan nr 35 faller vattnet	1	5
Fallet vid denna smedja är	2	3
Ifrån smedjan nr 35 till dammluckorna ovanför förbrända Kopparhammaren nr 37 är fallet	2	2
Rännan vid samma hammare doserar från grundstocken		10
Därifrån till dammluckorna vid klädes- och sämskmakarestampen nr 39 är fallet		3 $\frac{1}{2}$
Vattnets djup därstädes	1	7
Vattenrännan vid berörda stamp doserar äv mot grundstocken till		8
Häruppå yttrade sig hr advokatfiskal Risberg och herr strömverksinspektör Knutberg det de höll för onödigt att avväga vattnets fall härifrån till den s k Smedjeholmen emedan inga vattenverk fanns däremellan, utan begärde det allenast vattnets djup framför dammluckorna vid nya borrhusrännan jämte fallet nedanför samma ränna måtte avmätas, och är det förra, enl Kungl Hovrättens protokoll	1	10 $\frac{1}{2}$
Men det senare eller fallet befanns vara	4	7

Då nu även detta var verkställt blev också, på herr inspektör Knutbergs begäran eftersett och befunnet, att vattenbrynet i Strömmen, som går till Mässingsbruket, låg $5\frac{3}{4}$ alnar högre än vattenbrynet i Kungsådran.

Således, som ovan förmålt är, har jag på allt möjligt sätt försökt att min härutinnan åberopade befallning till alla delar fullgöra.

Norrköping den 29 juli

Ut supra/Som ovan
Nils Adolph Pontelius

En synnerligen intressant belysning av Pontelius' ovan angivna karta, lämnar den i krönikan om "Strömtvister och strömregleringar" återgivna Rob:t Weisses karta *Motala Ström 1903*, vari Weisse på strömkartan inlagt dammar, verk och byggnader, sådana, de på Pontelius' karta förekomma.

Reproduktionen av Weisses karta 1903 jar därjämte förtjänsten att vara tyligare, än den reproduction, som ovan skett av Pontelius' karta. På dimensionen av Pontelius' karta i förhållande till siddimensionen av karten har beklagligtvis en förminskning av kartan blivit nödvändig på bekostnad av tydligheten.
